

LA MATERNITAT D'ELNA

Pròleg

La Maternitat d'Elna és la història de 597 persones anònimes nascudes entre el desembre del 1939 i l'abril del 1944 en un casalot abandonat a la població d'Elna, a la Catalunya Nord, sota la tutela d'Elisabeth Eidenbenz, una mestra suïssa que amb només 25 anys va poder salvar-les d'una mort segura quan eren nadons.

L'alternativa era néixer en els camps de refugiats francesos d'Argelers, el Barcarès, Sant Cebrià i Ribesaltes, on l'índex de mortalitat infantil era del 95%.

Les dones republicanes embarassades, recloses en aquells camps, tenien poques possibilitats de garantir la vida dels seus fillets en aquell món d'entreguerres. I l'actuació d'Elisabeth Eidenbenz va ser determinant per encarrilar aquelles noves vides amb prou garanties per sobreviure. Ella va fer de la Maternitat d'Elna el bressol dels exiliats.

El gener de 1939, en ocupar els franquistes Barcelona, es va donar el tret de sortida perquè els vençuts de la Guerra Civil marxessin per por a la repressió del dictador. Catalunya va patir l'èxode més important de tota la seva història. Gairebé mig milió de persones van fugir a França a causa d'un exili forçós d'aquells que no podien i no volien compartir país amb el totalitarisme de Franco.

Les autoritats franceses van començar a veure amb neguit com, a partir del 24 de gener, la seva frontera estava pressionada pels primers exiliats. Els hi van negar el pas fins que, la nit del 27 al 28 de gener, van permetre que hi passessin les dones i les criatures. Al cap de tres dies van autoritzar l'entrada dels ferits i més tard de les tropes republicanes.

Una riuada humana es precipità en massa sobre els passos fronterers de Cervera de la Marenda, el Portús, el Coll d'Ares i la Guingueta d'Ix, mentre els avions franquistes esgarrapaven les darreres víctimes bombardejant tota la zona fronterera.

Als exiliats que buscaven la llibertat a contracorrent només els quedava l'esperança de creuar la ratlla per recuperar la llibertat i la pau. Però l'èxode fou tan massiu que les autoritats franceses van quedar desbordades i milers de persones van ser enviades als mal anomenats *centre d'acollida*. Aleshores, l'esperança es va convertir en l'inici d'un malson. Començava un penós i dur exili.

L'exili republicà

França no esperava que l'exèrcit republicà s'esfondrés tan ràpidament. Confiava que les tropes franquistes serien aturades al nord de les comarques de Barcelona. Fins i tot els analistes francesos més pessimistes advertien que l'Estat francès es podria trobar amb una entrada d'entre 50.000 i 60.000 refugiats. No va ser fins que l'onada de fugitius

ja posava el greu problema damunt la taula, que el Govern francès no va engegar a corre-cuita un dispositiu d'emergència, el Plan de Barrage, integrat per seixanta-nou batallons de la Garde Republicaine Mobile, sis companyies de gendarmes, quinze regiments de l'exèrcit i tota la guàrdia colonial del Senegal.

Tot aquest contingent va patricular per la línia fronterera entre el 26 de gener i el 13 de febrer de 1939, intentant organitzar i distribuir la munió de refugiats que s'escolava per cada pas de muntanya, per cada entrada de camins, de carretera...

Hi havia tanta gent que fugia que semblava que la Catalunya republicana quedaria buida... Tots caminaven en silenci, sense pensar, només volien arribar a França i l'instint de supervivència els empenyia cap endavant. Era un infern. A una banda de la carretera, els soldats, els camions i els tancs; a l'altra, els civils en carro, en burro, a peu, amb avis i nens.

La retirada va ser caòtica, un desastre humanitari de grans dimensions. La població civil no tenia manera de fugir. Anaven a peu per les carreteres i era patètic veure com intentaven salvar les coses més estranyes. Hi havia gent que carregava des d'una vaixela fins a un porc, gallines, mobles sencers o matalassos. Era terrible veure com a poc a poc deixaven les seves pertinences als marges dels camins i les carreteres. Les flassades que molts duïen al damunt estaven xopes per les pluges, la neu... i feia encara més evident les seves misèries. És en moments com aquells quan t'adones de què és la guerra i del poder de la seva destrucció. Però l'exili encara és pitjor perquè et pren el poc que et quedava després de la guerra. Amb l'exili tot es perd, i no només les possessions materials, sinó també el país, la família, els amics, el present, el futur, tot, tot...

La França de la llibertat, la fraternitat i la igualtat no va estar a l'alçada del que esperaven aquells exiliats. Els camins de França van ser hostils. La majoria dels soldats de l'exèrcit republicà que travessaven els Pirineus, a causa de les llargues marxes a peu, amb fred, neu, i molts d'ells ferits, es trobaven en un estat lamentable. Els gendarmes francesos els desarmaven sense contemplacions, i a la duana amuntegaven fusells, pistoles, bombes de mà i tot tipus de material bèl·lic, juntament amb els carros de combat i l'artilleria pesada. Alguns van preferir arrencar-se els galons i entrar a França com a civils per evitar encara més deshonra i estalviar-se el desarmament i els registres vexatoris dels gendarmes francesos, que aprofitaven qualsevol pretext per robar el poc de valor que duïen al damunt.

Just a la línia de la frontera, en aquell horitzó d'esperança per a molts, es van instal·lar els especuladors, que oferien als vençuts quantitats irrisòries per joies, rellotges, plomes estilogràfiques, records de família, etc.

El moment de l'arribada a la línia fronterera els exiliats el portaran per sempre gravat a la memòria. Tots recorden la decisió desesperada i inevitable de passar a l'altra banda, de concedir a l'enyorança tot just estrenada un ràpid cop d'ull enrere, amb la incertesa de potser no veure mai més els perfils estimats, i de girar després la vista endavant, on només hi havia una imatge i un so que els acompanyarien durant molt de temps: els filferros dels camps de concentració i els "allez, allez" dels seus guardians.

Els camps de concentració francesos

La nit del 27 al 28 de gener de 1939 França obria la frontera a la població civil que

fugia de les tropes franquistes. Una riuada humana es precipità per les comarques del Rosselló, la Cerdanya i el Vallespir, seguint la llera del riu Tec fins a la Mediterrània.

Quan França va veure la caiguda de Barcelona, la seva Administració va començar a programar uns centres d'acollida per col·locar els refugiats que feia dies que ja pressionaven els passos fronterers. Però les autoritats franceses van quedar desbordades pel gairebé mig milió de persones que en només quinze dies van travessar la seva frontera.

L'informe Valière (nom del president de la Comissió d'Hisenda), l'any 1939, els quantificava i els classificava de la manera següent:

Dones, nens i vells	170.000
Militars	220.000
Homes vàlids i civils	40.000
Ferits	10.000
Total	440.000

La delegació del Partit Socialista SFIO quantificava el nombre de refugiats en 400.000, mentre que la *Dépêche* de Tolosa en registrava 455.000. Amb tot, la xifra més ajustada a la realitat la dona l'historiador Javier Rubio amb 464.000 refugiats.

Al marge de quina sigui la xifra exacta, va ser suficient per provocar el caos governamental francès.

Els refugiats van ser conduïts barroerament sobretot a la zona del Rosselló, on estaven situats els principals camps de concentració que havien d'allotjar el gruix dels exiliats. Eren el d'Argelers, el de Sant Cebrià i el del Barcarès, tots tres molt a prop de la Maternitat d'Elna. Altres camps més improvisats estaven situats a prop dels passos de muntanya del Vallespir i la Cerdanya, com els d'Arles, Prats de Molló, la Guingueta d'Ix, la Tor de Querol i Sant Llorenç de Cerdans, però la duresa del clima en aquestes comarques i les nevades intenses d'aquell mes de febrer van convertir aquells descampats en llocs de trànsit i redistribució cap a camps menors de l'interior, com els de Vernet (Arieja), Gurs, Agde, Bram, Septfons i els ja esmentats de la zona del Rosselló.

L'infern d'Argelers

Les condicions de vida d'aquells camps eren molt dures, sobretot en els primers mesos de més fred, quan no hi havia ni barraques, ni latrines, ni aigua potable, ni gaire menjar... La majoria d'exiliats arribaven extenuats per la fugida a peu, ferits pels bombardeigs finals i morts de fred per la pluja i la neu.

El manteniment de l'ordre públic i la seguretat nacional eren prioritaris en detriment de les condicions d'acollida dels refugiats, i aquests centres es van convertir en un calvari de filferros, conjuntivitis, epidèmies, gana, fred, pols, puces... i menyspreu. No hi havia cap instal·lació per aixoplugar-se, ni barraques, ni aigua, ni latrines, ni cuina..., només filferros, sorra i mar. Una definició tan simple que és difícil d'imaginar.

A finals del febrer de 1939, el camp d'Argelers acollia quasi 100.000 persones i el de Barcarès, 80.000. Totes elles estaven confinades en aquelles platges sense infraestructura. Eren com ciutats plenes de gent i res més. Un infern.

Els exiliats republicans sortien d'una guerra i n'entraven en una altra. No va passar ni un any que ja començava la Segona Guerra Mundial. Al patiment físic, s'hi havia d'afegir

el patiment moral. El comportament dels soldats francesos va ser humiliant perquè no van respectar els drets reconeguts per la comunitat internacional a uns soldats i uns civils fidels a un govern legítim i democràtic com era la República Espanyola, i els van tractar com a presidaris sense compassió humana ni governamental.

Possiblement, l'any 1939 França tenia la vista posada més al nord, atenta als primers llampecs de la Segona Guerra Mundial. Els seus analistes, però, no van saber veure a temps que la tempesta feixista ja havia esclatat tres anys abans i que l'onada al sud del seu territori era un clar avís del que passaria poc temps després.

Un gendarme francès, mentre requisava una metrallera republicana, escoltava el que li deia el soldat exiliat: "no te l'emportis massa lluny perquè d'aquí a un any serà el vostre torn". Només van passar nou mesos per a la declaració de guerra a França. Malgrat tot, una part de la població civil francesa va compensar amb escreix la crueltat i la ineficàcia dels seus funcionaris. Habitants de pobles com la Menera, Prats de Molló, Arles i Banyuls, entre d'altres, van ajudar molts refugiats amb actuacions personals com ara portant-los sopa calenta, mantes seques i mudes de roba.

Elisabeth Eidenbenz i l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens de la Guerra Civil Espanyola

L'embrió de la Maternitat d'Elna té el seu origen en l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens de la Guerra Civil Espanyola. L'origen d'aquesta associació el trobem en els primers corrents pacifistes de Centre Europa, sorgits just després d'acabar la Primera Guerra Mundial, que va deixar els països afectats amb l'estigma de la massacre.

La guerra i els seus estralls havia fet reflexionar una part de la societat, que van engegar moviments socials pacifistes cristians de diferents nacionalitats que s'agruparen a l'entorn de Pierre Céréssole, enginyer nascut a Lausana el 1879, humanista i defensor de la no-violència, contrari a les polítiques bel·licistes. Céréssole tenia fermes conviccions religioses i patriòtiques, i en aquests dos valors se sustentava el seu discurs ideològic. Els seguidors de Céréssole postulaven contra les guerres amb accions propagandístiques i actuaven sobre el terreny amb ajuts socials a les regions malmeses per la guerra. El seu missatge era preservar la pau entre els homes amb una clara vocació de servei.

La conseqüència formal d'aquest moviment va ser el Servei Civil Internacional (SCI), creat l'any 1920, amb seu a Berna i amb Pierre Céréssole com a màxim impulsor. Els

seus membres defensaven que la pau no era només un ideal, sinó que es podia fer realitat si tots plegats ens posàvem a treballar i creàvem així les bases d'una solidaritat entre pobles que impedís noves guerres en el futur. La Primera Guerra Mundial havia estat sagnant i s'havia d'aprendre de la seva experiència.

El juliol de 1920, en el primer camp de treball internacional a prop de Verdun (França) es van reunir homes i dones de diferents nacionalitats, que poc abans havien combatut els uns contra els altres, per emprendre la tasca de reconstrucció d'aquella zona tan devastada per la Primera Guerra Mundial. Era la primera temptativa de reconciliació que utilitzava com a mitjà un servei no governamental sense retribució. L'experiència va ser molt satisfactòria per als membres del moviment pacifista, ja que van demostrar com es podia utilitzar la força dels homes en benefici de la pau i no de la guerra.

A partir del 1924, es va anar elaborant la idea de preparar un servei civil internacional com a alternativa al servei militar. Però no va ser fins al 1932 que es va consolidar el Servei Civil Internacional (SCI) com una organització amb estatuts legals.

Elisabeth Eidenbenz viu, des de molt jove, immersa en aquest moviment pacifista. Entra dins l'esfera de l'organització en la seva delegació suïssa i des de la seva professió de mestra, assumeix tasques d'ajuda social.

El fet de pertànyer a una família protestant calvinista, en què la feina, l'ordre, les normes, el rigor i els compromisos adquirits són la màxima prioritat, va fer que la jove Elisabeth modelés el seu caràcter per al futur. El fruit d'aquest bagatge de superació personal, més els valors pacifistes i solidaris del seu entorn, van fer que anys més tard assumís el projecte de la Maternitat d'Elna.

Elisabeth Eidenbenz arriba a l'Espanya en guerra de l'any 1937

A finals del 1936, la delegació suïssa del SCI va veure que amb l'esclat de la Guerra Civil Espanyola podien posar a la pràctica les teories dels seu moviment. En aquell moment el secretari del SCI era Rodolfo Olgiati, que va viatjar fins a Espanya el gener de 1937 per veure sobre el terreny les necessitats més urgents.

Després que el general Franco desestimés la seva ajuda, el SCI va centrar el seu radi d'acció en l'Espanya republicana, i va considerar prioritària l'evacuació de nens de les zones més castigades pels bombardeigs. Per aquesta acció d'ajuda a Espanya es va crear una associació concreta depenent del SCI, amb seu a Suïssa. Naixia així l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens Víctimes de la Guerra Civil Espanyola.

Sota la direcció del mateix Rodolfo Olgiati, es van organitzar els primers combois amb articles sanitaris, aliments, roba, etc., i es van carregar quatre camions que, a més, estaven habilitats per transportar persones un cop acabada la seva tasca de transport de material. El 24 d'abril de 1937, els quatre camions de l'Associació van arribar a Burjassot (València) carregats amb tres tones d'ajuda humanitària i voluntaris suïssos, entre els quals hi havia una mestra de vint-i-tres anys que es deia Elisabeth Eidenbenz.

A Burjassot van habilitar una casa abandonada i hi van establir el quarter general. El 4 de maig de 1937 van fer el primer de molts viatges de Burjassot a Madrid amb els quatre camions sempre carregats amb tota l'ajuda material que arribava de Suïssa i que els voluntaris redistribuïen a la zona de València i Madrid capital. Finalment, aquests transports regulars amb els camions es van convertir en un servei d'evacuació fix entre

un Madrid assetjat per l'exèrcit de Franco i la zona de València, encara en mans dels republicans. Es van evacuar més de 900 persones en aquest període, de les quals, més de dos terços eren nens.

L'ajuda suïssa als nens de la guerra d'Espanya

El col·lectiu de Burjassot, veient sobre el terreny les necessitats més prioritàries, va enfocar la seva ajuda a les evacuacions de nens de les zones més castigades pels bombardeigs. Les batalles de Jarama i Guadalajara, a la zona de Madrid, havien causat molts ferits. Així doncs, el 12 d'octubre de mateix any va arribar a Burjassot un nou autobús, més apte per transportar-hi persones i que s'havia aconseguit gràcies a les aportacions de les escoles dominicals de Suïssa. A finals del 1937 encara va arribar un sisè vehicle, donatiu de l'Obra Suïssa Obrera i dels Samaritans Suïssos, que va servir per ajudar les colònies de nens de la zona de Catalunya.

A la casa de Burjassot es feien les trobades dels diferents organismes d'ajuda internacional, com ara els quàquers anglesos i americans, la Junta Jueva Internacional i els comitès per la pau de Suècia i Dinamarca. Amb la col·laboració de tots, fet que garantia un flux d'aliments regular i voluntaris suficients, es van poder obrir a Madrid uns menjadors especialment adreçats a les dones embarassades i als nens.

A principis del 1938, els voluntaris suïssos, amb estreta col·laboració amb els quàquers, van obrir nous menjadors per a infants a vuit ciutats catalanes, i diàriament repartien de 250 a 300 dinars entre els nens menors de set anys.

El sistema d'apadrinaments com a ajuda externa

El març de 1938, quan Franco va dirigir la seva ofensiva cap a l'est, l'equip de voluntaris suïssos va canviar les estratègies d'ajuda. Tota la zona de Castelló i Terol estava amenaçada i calia traslladar les colònies infantils fora del radi d'acció bèl·lica. Davant l'allau de nens fora del seu lloc d'origen, l'organització va posar a la pràctica per primera vegada el sistema d'apadrinaments. El mètode consistia a buscar persones a Suïssa que col·laboressin amb petits donatius personalitzats, o sigui: per cada nen, un padrí suís que vetllés per ell a distància.

En un informe de l'Associació de l'octubre de 1938, deia: "840 nens de 24 colònies espanyoles ja tenen un padrí a Suïssa que aporta 15 francs suïssos al mes per cobrir les despeses bàsiques. A més, s'ha establert una relació per carta entre el padrí i el nen que n'afavoreix la relació personal i desenvolupa activament els llaços d'amistat".

La República perd la guerra i els voluntaris suïssos marxen cap a França

A finals de 1938 els voluntaris del Cartell Suís d'Ajuda als Nens en Guerra van anar evolucionant amb les seves tasques d'ajuda humanitària seguint els esdeveniments de la Guerra Civil Espanyola. Van haver d'abandonar la casa de Burjassot i anar cap a Catalunya.

La República havia perdut la guerra, i com tots els vençuts, els voluntaris suïssos, amb Elisabeth Eidenbenz entre ells, van fugir de les tropes franquistes i van quedar immersos en la riuada humana de l'èxode de l'any 1939. Elisabeth Eidenbenz va ser testimoni en primera fila dels exiliats que marxaven a França.

Un altre informe de l'organització, signat per Kart Ketterer, respon-

sable d'aquella àrea i cap d'Elisabeth Eidenbenz, el dia 30 de gener de 1939 escrivia: "...a la frontera del Partús, un camió de l'ajuda suïssa carregat de nens remolcava un altre camió que s'havia quedat sense combustible, que, alhora, remolcava un tercer camió que estava mig avariat. Les infermeres vigilaven els nens perquè no baixessin, mentre un responsable de l'associació negociava el pas de la frontera amb els gendarmes i poder arribar fins a l'hospital de Sant Lluís de Perpinyà. Finalment, vam poder arribar i donar menjar calent als vuitanta-quatre nens que, esgotats, van dormir sobre matalassos dins l'hospital".

Un cop a França, els components de l'Associació, inclosa Elisabeth Eidenbenz, van visitar els immensos camps de refugiats d'Argelers i Sant Cebrià a la recerca d'alguns nens de l'Associació que s'havien dispersat entre la multitud al creuar la frontera. Va ser aleshores quan van conèixer un altre drama: el de les dones embarassades i els seus nadons sense cap ajuda per subsistir.

L'ajuda suïssa als nens de la guerra d'Espanya s'havia acabat amb l'esfondrament republicà. Ara començava una altra etapa amb el mateix objectiu i els mateixos voluntaris, però en un altre país i en unes altres circumstàncies. Era l'any dels exiliats, de la saturació dels camps d'Argelers i de Sant Cebrià. Era el temps en què una jove mestra, Elisabeth Eidenbenz, amb la seva experiència com a voluntària en l'ajuda humanitària durant la Guerra Civil Espanyola, va organitzar un servei d'assistència per a refugiades catalanes i espanyoles embarassades que estaven recloses en els camps de concentració francesos de la zona de Perpinyà.

Dins el cap d'Elisabeth Eidenbenz ja es gestava el projecte d'una maternitat. Només calia trobar-hi el lloc adequat.

La Maternitat d'Elna

Elisabeth Eidenbenz havia vist com les dones embarassades dels camps parien directament a la sorra, o les més afortunades, en les quadres municipals de mules de l'exèrcit francès, anomenades *Les Haràs*, enmig dels fems i la palla. Com a dona no podia

suportar el menyspreu dels gendarmes cap a elles, i per sobre de tot, la va sacsejar la mortalitat infantil.

L'organització continuava fidel al seu postulat i donava prioritat a l'ajuda als nens i a les mares. De moment, ja s'havien reagrupat tots els nens dispersats en creuar la frontera i els havien allotjat en una colònia de voluntaris a Sigeau. Quedava per organitzar l'assistència als camps de concentració dels nadons i les seves mares.

En un primer moment, Elisabeth va habilitar una casa abandonada a Brouilla, poblet situat a 10 quilòmetres a l'oest de Perpinyà. Després d'una ràpida posada a punt, va comprar vint llits, llençols, tovalloles i tots els estris sanitaris que van trobar per a l'assistència de parts. Elisabet Eidenbenz va aprendre les quatre normes bàsiques per conduir el Rocinante, una furgoneta rònega recuperada de l'èxode espanyol, que li aniria molt bé per anar a buscar la llevadora a mitjanit i recollir les dones embarassades del camp.

En aquella primera casa de Brouilla actuava per primera vegada com a responsable única del servei. A principis del mes de juny de 1939 van arribar-hi les primeres vuit mares, i durant tot el període hi van néixer fins a divuit nadons. Però la casa era massa petita, no tenia electricitat i calien reformes estructurals per deixar-la a punt.

Mentrestant, Elisabeth Eidenbenz buscava una altra casa més adient, i ja la tenia al cap des de feia dies... Quan anava al mercat d'Elna, cada dimecres, es fixava en un palauet rural de principis de segle situat a la vora de la carretera; semblava deshabitat, però estava prou ben conservat. Es trobava aïllat enmig d'uns conreus, just a l'entrada del terme municipal d'Elna. Tenia una cúpula de vidre al capdamunt de la teulada que li donava un aire romàntic, amb grans finestrals que feien suposar unes estances amb molta llum. Estava envoltat de molts arbres fruiters i la seva orientació al migdia, amb el Canigó ben visible a la banda esquerra, li donava un marc paisatgístic immillorable. Vist de més a prop, però, el Castell d'en Bardou, que era com s'anomenava aleshores, estava força malmès: les seves tres plantes estaven esfondrades i la teulada, esbotzada, deixava passar la pluja fins al primer pis. Amb tot, la casa era preciosa, tenia molta llum i estava molt ben situada per la proximitat dels camps de concentració d'Argelers i Sant Cebrià. Un cop arreglades les estructures, podria complir perfectament les funcions d'una bona maternitat.

Elisabeth Eidenbenz va consultar a Zuric si hi havia possibilitats de disposar de prous recursos econòmics per rehabilitar la casa. La central de l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens va aconseguir reunir 30.000 francs suïssos i ràpidament es van iniciar les tasques de reparació de la teulada i l'habilitació de les tres plantes. Un cop rehabilitada la casa, l'Associació va dotar-la de tots els estris sanitaris i logístics per a l'activitat prevista.

França havia entrat en guerra i això dificultava el subministrament quotidià, tant de materials com d'aliments. Per aquest motiu, es van crear uns serveis d'aviuallament de queviures, vinguts expressament des de Suïssa, que aprofitaven els corredors sanitaris de la Creu Roja Internacional per fer arribar els aliments directament a la Maternitat d'Elna. Els tràmits per ocupar-la i els arranjaments indispensables es van fer ràpid.

Elisabeth Eidenbenz va gestionar personalment amb el prefecte de Perpinyà, cap departamental del territori, tots els permisos d'obertura de la Maternitat d'Elna. Un cop va estar tot a punt, va començar la recollida de dones embarassades dels camps d'Argelers, de Sant Cebrià, del Barcarés i de Ribesaltes. Ho feia la mateixa Elisabeth amb la rònega furgoneta Rocinante. Tot depenia d'Elisabeth i actuava com a responsable única d'un servei i d'un projecte. No sabia si se'n sortiria, ja que ella era mestra i no havia presenciat ni assistit mai cap part. La llevadora de la comarca no sempre seria a prop quan calgués.

Malgrat tot, encoratjada per la seva experiència com a voluntària sanitària durant la Guerra Civil Espanyola i amb l'ajuda de Déu, va imaginar que tiraria endavant.

El funcionament logístic de la Maternitat d'Elna

El servei d'avituallament de queviures des de Suïssa es va establir amb una freqüència de dos o tres cops al mes, de manera força regular, i portaven tots els aliments necessaris per als nadons i les lactants. Així doncs, tot el temps que va funcionar la Maternitat d'Elna es van rebre tones de llet condensada i en pols, xocolata, formatges, com també conserves de llegums i fruita, farina per a nadons, sucre i arròs. Dins la propietat de la Maternitat, es va poder obtenir una producció hortícola que, juntament amb els arbres fruiters que ja hi havia, la proveïa de verdura i fruita fresca. També es van comprar uns quants animals de granja i aviram, que proporcionaven carn i ous frescos.

Els llits, les taules i la resta del mobiliari es van comprar directament als establiments francesos amb l'ajuda econòmica de l'Associació, que cobria totes les despeses. Tot el material tèxtil, com ara la roba de casa, mantes, cortines, llençols, roba per als nadons i per a les mares, s'aconseguia gràcies a les campanyes de recollida que es feien des de Suïssa. Aquests donatius van ser molt importants ja que les mares arribaven a la Maternitat amb pocs vestits, fets malbé i gairebé cap dona no tenia aixovar per als nadons.

L'escola d'infermeres suïssa aportava de dues a tres infermeres cada sis mesos, a més d'una llevadora de manera intermitent, i un servei d'un metge de Perpinyà per a les ocasions excepcionals, quan la gravetat d'un part ho requeria. El personal de manteniment de la Maternitat estava format per un jardiner, un paleta i un transportista, tots catalans o espanyols i relacionats amb algunes mares ingressades a la Maternitat.

La casa va ser reestructurada en un soterrani, la planta baixa i dos pisos més. Al soterrani hi havia la cuina i el magatzem amb un muntacàrregues fins a la planta baixa, on hi havia dues estances molt grans que es feien servir de menjadors. A la primera planta hi havia la sala de parts i la dels nadons. La resta d'habitacions eren les que ocupaven les mares. En una banda hi havia les que ja havien parit, que feien llit per recuperar-se, i a l'altra ala hi havia les que encara no havien parit. La segona planta era per al personal fix de la Maternitat, les infermeres i Elisabeth Eidenbenz.

Amb tota aquesta logística a punt, la Maternitat d'Elna va rebre les primeres mares a mitjan mes de novembre del 1939. El set de desembre de 1939 venia al món el primer nadó, Josep Molina. No era un bon moment per néixer perquè estava a punt d'esclatar la Segona Guerra Mundial, però aquella casa seria una illa de pau enmig d'un oceà de destrucció.

La Maternitat d'Elna sota les directrius i l'ordre d'Elisabeth Eidenbenz

La primera cosa que va organitzar Elisabeth Eidenbenz va ser la formalització d'un protocol amb els responsables dels camps de concentració per habilitar unes barraques especials per a les futures mares durant les dues setmanes abans del part. Les barraques tenien una estructura suficient, amb sostres aïllants, el terra entarimat i amb mobiliari bàsic, com ara llits, lliteres i roba. Dues o tres infermeres per camp controlaven les dones

embarassades i procedien a un preinternament que servia per alimentar millor les futures mares, perquè arribessin al part amb més força física. Això comportava portar un control estricte dels aliments procedents de Suïssa destinats a aquesta funció.

Les futures mares ingressaven a la Maternitat en grups de deu o dotze, i havent esgotat les trenta-dues setmanes de gestació. Un cop a la Maternitat, les embarassades es repartien les tasques domèstiques en funció de les capacitats físiques. La cuina, la bugada, la planxa, la costura, la neteja i les petites tasques d'infermeria eren les seves aportacions al funcionament intern de la Maternitat. Cal destacar l'estil particularíssim d'Elisabeth Eidenbenz per dirigir el centre. L'ordre i les normes eren prioritàries, i sense deixar de banda la seva autoritat natural, sempre estava atenta als estatsànims de les mares. Organitzava petites festes d'aniversari, Nadal, Reis... i hi involucrava tot el personal i les mateixes mares. D'aquesta manera treballava l'aspecte emotiu per augmentar la recuperació psicològica, sempre malmesa després de la guerra, i així poder afrontar millor la pròpia maternitat. La música, les festes, les celebracions i tot l'afecte d'Elisabeth, feien possible que la Maternitat d'Elna fos una parada d'un llarg viatge per agafar aire i continuar.

La Maternitat d'Elna passa a dependre de la Creu Roja Suïssa

La corba ascendent dels naixements de la Maternitat va superar totes les expectatives. Els anys 1940 i 1941 van ser els de màxima activitat, amb 145 i 218 naixements, respectivament, i amb una mitjana de 20 parts mensuals, i amb 33 naixements en la seva punta més alta. Però ja des del primer any de funcionament i atès el volum de naixements, d'ingressos de dones embarassades i de la feina que generava tanta activitat, es va fer evident que la Maternitat d'Elna necessitava més ajudes de les previstes inicialment. A banda d'aportacions econòmiques puntuals, entre les quals n'hi havia algunes de significatives, com ara la del músic Pau Casals, exiliat a Prada de Conflent, va ser en aquest període quan Elisabeth Eidenbenz va incorporar el sistema d'apadrinaments que ja havia utilitzat durant les ajudes en la Guerra Civil Espanyola. Però malgrat els apadrinaments, la Maternitat d'Elna tenia problemes per mantenir-se en ple rendiment i absorbir tota la demanda. El personal, el servei diari, la burocràcia amb les autoritats franceses, els avituallaments procedents de Suïssa, les aportacions econòmiques..., tot estava massa saturat en el context bèl·lic de la Segona Guerra Mundial, que no ajudava gens a facilitar la fluïdesa dels diferents mitjans. Va ser aleshores quan la Maternitat d'Elna va acceptar l'ofertament de la Creu Roja Suïssa de fusionar-se i passar a ser una secció més de la Creu Roja Internacional.

La Maternitat d'Elna sota la rigidesa de la Creu Roja Internacional

Des del juny de 1940, amb la invasió dels alemanys, la burocràcia del nou govern col·laboracionista de Vichy s'havia tornat molt complexa. L'Administració començava a resituar-se en els diferents ministeris i es feia difícil trobar interlocutors per tractar temes d'ajuda humanitària exempts de pressió alemanya.

De vegades es podia trobar en un mateix despatx funcionaris enlluernats per l'ideari nazi o seguidors de De Gaulle.

El fet que la Maternitat d'Elna, a partir del gener de 1942, pertanyés oficialment a la Creu Roja Suïssa, va ajudar a desenvolupar relacions més extenses i fluïdes entre els estats, i, a la vegada, es va beneficiar de la seva xarxa logística més potent. Estar sota el paraigua de la Creu Roja Suïssa era una garantia a l'hora de solucionar des del problema burocràtic més petit fins a aconseguir favors en les més altes instàncies polítiques, perquè els seus secretaris podien actuar amb més pressió que les associacions amb recursos privats.

Des del punt de vista logístic i administratiu, la fusió amb la Creu Roja Suïssa era la millor solució per a la continuïtat de les tasques d'Elisabeth Eidenbenz. Les possibilitats econòmiques també van augmentar, i els enviaments de llet en pols i formatges no mancaven mai. Només faltava assimilar l'aspecte més formal, que es regia pels estatuts internacionals de la Creu Roja, molt més estrictes que els criteris flexibles a cada circumstància que emprava Elisabeth Eidenbenz, amb una dinàmica menys rígida i una jerarquia de tipus convivencial. Tots eren una gran família i es mantenien més fidels als lligams personals que a la disciplina imposada per la direcció de la Creu Roja.

La declaració de neutralitat en què s'especificava el compromís d'ajuda humanitària sense prendre partit per cap de les parts bel·ligerants, només amb la finalitat de minimitzar el patiment de les víctimes del conflicte, era sagrada i s'aplicava amb totes les seves conseqüències. Però aquestes normes van començar a trontollar quan van començar les deportacions, i aquesta neutralitat s'havia d'aplicar amb total rigor sense decisions personals, sobretot a partir de l'11 de novembre de 1942, quan les tropes alemanyes van envair el sud de França, un territori que fins aleshores havia estat lliure i on el personal de la Maternitat d'Elna es movia amb una relativa facilitat.

A partir de la invasió, es va interrompre el fil directe amb la seu central de la Creu Roja a Berna. Tots els tràmits s'havien de fer mitjançant el delegat del govern de Vichy, es van tancar les fronteres i es va tallar la comunicació amb l'exterior. Si fins aleshores les dificultats havien estat més de tipus logístic i relacionades amb carències materials, a partir de la invasió alemanya van començar els problemes de veritat. Començava el malson de les deportacions.

La Maternitat d'Elna en el punt de mira de la Gestapo

La màquina del genocidi contra els jueus ja s'havia posat en marxa i l'obsessió dels nazis per capturar-los era total.

La Maternitat d'Elna es trobava en zona fronterera i els registres de la Gestapo van estar a l'ordre del dia.

Des del moment en què van començar a arribar les primeres dones embarassades d'origen jueu que fugien dels nazis, els problemes a la Maternitat d'Elna van ser d'una altra intensitat. Elisabeth Eidenbenz recorda aquella època amb neguit perquè sovint calia trobar l'equilibri entre la pròpia consciència i el compromís adquirit amb la direcció de la Creu Roja Suïssa. On era el límit entre salvar vides i, alhora, obeir ordres?

Elisabeth Eidenbenz ja havia patit a Espanya la pressió d'un enemic sobre la població civil, però aleshores l'autoritat estatal, en aquell cas el Govern de la República, no dificultava les tasques d'ajuda humanitària, ben al contrari, tots estaven en contra de Franco. L'any 1942, a França era diferent. Treballava en un territori en el qual la població civil estava sotmesa a una autoritat enemiga i feia pressió en el dia a dia amb els registres i les deportacions. La Maternitat d'Elna també va patir escorcolls, les persecucions i les detencions de tots els individus, menors i adults, d'ascendència jueva. Elisabeth Eidenbenz, de manera sistemàtica, camuflava els noms dels nens jueus sota nomenclatura falsa per tal d'evitar els registres a la Maternitat.

Però la tensió més forta es vivia quan arribaven nens jueus de totes les edats provinents del camp de Ribesaltes. Eren els fills grans de dones embarassades o simplement nens perduts que les infermeres de Ribesaltes portaven a la Maternitat perquè es refessin. Quan hi havia un registre de la Gestapo, els nens eren amagats sota les faldilles de les infermeres i restaven callats, morts de por. Com diu la mateixa Elisabeth, que recorda aquells mesos encara com un malson: "a vegades calia desobeir ordres de la direcció per salvar vides innocents". Amb tot, a la Maternitat d'Elna les normes s'havien de complir, i quan les autoritats franceses passaven la llista de noms de dones buscades per la Gestapo, si eren allà, Elisabeth Eidenbenz les havia d'entregar, perquè si no, tancaven la Maternitat i aleshores es perjudicava encara més gent.

La clausura de la Maternitat d'Elna

La direcció de la Creu Roja Suïssa estava molt atenta al funcionament de la Maternitat. Sabia que des dels seus inicis havia acollit molts catalans i espanyols republicans contraris a Franco, i, per tant, els nazis recelaven de qualsevol moviment que hi hagués en aquell centre.

Elisabeth Eidenbenz, malgrat les ordres estrictes que li arribaven de la direcció i la nul·la col·laboració del Govern de Vichy per trobar complicitats en la seva lluita personal a favor dels més desvalguts, va continuar portant la direcció de la Maternitat d'Elna sota el seu propi criteri. Va entregar mares a la Gestapo quan ja no quedava cap altra sortida, però també va salvar moltes vides. Ella mateixa recorda aquells temps: "[...] durant setmanes esperàvem la Gestapo, no podia dormir amb aquell neguit, tremolant cada vegada que sentia cops a la porta". Cada vegada que havia de lliurar a la Gestapo una mare, era un suplici per a Elisabeth: "[...] allò era portar un pes a l'ànima. No hi havia una altra possibilitat que sotmetre i adaptar-se, tenia la responsabilitat de protegir tot el treball d'equip... cada vegada que podia les amagava..., però sovint no podia fer res per elles" -recorda encara avui amb amargor.

Tot i les dificultats cada cop més insalvables, la Maternitat d'Elna va continuar funcionant, tot i que la corba de naixements començava a davallar. Dels 217 naixements

del 1941, es va passar als 91 el 1942, 148 el 1943 i 89 els primers mesos de 1944. La Pasqua del 1944, a mitjan mes d'abril, la Wehrmacht, l'exèrcit Alemany, davant la passivitat dels gendarmes francesos, va donar tres dies a Elisabeth Eidenbenz per abandonar la Maternitat i clausurar-la. Tota la feina feta, aquella casa que tant havia costat de transformar en una maternitat, aquelles parets que havien estat testimoni de noves vides i que per sempre més guardarien el so de les rialles dels infants...

Al cap de tres dies justos, Elisabeth Eidenbenz tancava darrere seu la porta de la maternitat, la Maternitat d'Elna. Ella va continuar a l'Avairon, més al nord de França, en una colònia infantil. Un cop acabada la guerra, va marxar a Àustria per ocupar-se dels nens orfes de tota aquella desfeta. Avui és un testimoni vivent d'aquells anys. Viu en un poblet a prop de Viena, i recorda els seus nens i la Maternitat d'Elna, l'etapa més important de la seva vida.